

Galerie Transit

Zandpoortvest 10

Het Rees

Toen Jos. Verelst in 1934 de woning liet bouwen die we nu kennen als Galerie Transit, was dat op een stukje terrein dat bijzonder genoemd mag worden omdat het altijd onbebouwd was gebleven. Tussen 1264 en 1268 kreeg Mechelen een tweede omwalling, met onder andere een belangrijke uitbreiding van de stadskern tot gevolg. Zoals vaak bleven de terreinen tegen deze omwalling, om verschillende redenen, lange tijd minder dicht bebouwd dan de stadskern.

Op de stadskarta die Joan Blaeu rond 1649 opstelde, zijn deze open zones aan de toenmalige stadsrand duidelijk zichtbaar. Bekijken we deze kaart met een hedendaagse blik, dan merken we langs de huidige Zandpoortvest slechts enkele schaarse woningen en de vroegere stadspaleizen van Hoogstraten en Nassau, die van de tuinen van het augustijnenklooster en Pitzemburg gescheiden werden door een open terrein omgeven met grachten.

Informatie van de stedelijke dienst Archeologie Mechelen geeft aan dat dit terrein, aangeduid als *het Rees*, zeker vanaf 1580 in gebruik was als bleekweide. Op dit kort gemaaid grasland werd gewassen linnen uitgespreid, om tijdens het drogen frisser en witter te worden onder invloed van het zonlicht.

[Op de stadskarta van Joan Blaeu uit circa 1649 zien we de bleekweide van *het Rees* aan de huidige Zandpoortvest tussen de schaarse bebouwing aan het Berthoudersplein (links) en de tuin van het augustijnenklooster (rechts).]

Eeuwenlang veranderde er weinig in dit deel van de stadsrand. De ontploffing van een buskruitmagazijn in de hier gesitueerde Zandpoort door een blikseminslag in 1546 had daar ongetwijfeld een belangrijk aandeel in. De ramp veroorzaakte een enorme schade in de ruime omgeving van de poort en legde vele gebouwen in dit stadsdeel in puin.

De heropbouw verliep traag, zeker ook omdat de financiële middelen schaarser waren geworden door onder meer het vertrek van het vorstelijke hof naar Brussel in 1530 en door het uitbreken van de godsdienstoorlogen tussen protestanten en rooms-katholieken in de tweede helft van de 16de eeuw.

Een eerste opmerkelijke verandering kwam er pas in 1757, toen het Oostenrijkse regime een artilleriekazerne liet bouwen op een terrein naast het toenmalige Godshuis van de Heilige Drievuldigheid, dat in 1613 zijn intrek had genomen in het *Hof van Nassau*. Het complex met zes langwerpige constructies is goed zichtbaar op een stadskarta van Joseph Hunin van omstreeks 1800. Tussen de kazerne, het Godshuis van de Heilige Drievuldigheid en de tuin van het augustijnenklooster lag het open terrein van de blekerij, met de gracht die om het terrein heen liep.

[Afbeelding 2: De blekerij tussen de artilleriekazerne (boven), het Godshuis van de Heilige Drievuldigheid (midden) en de tuin van het augustijnenklooster (onder) op een stadskaart van Joseph Hunin van circa 1800.]

Zandpoortvest

Enkele decennia later schudde de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden door de Fransen (1792-1794) de toenmalige maatschappij volledig door elkaar. De revolutionaire denkbeelden van de bezetter bracht in Mechelen, net als op vele andere plaatsen, ook een stedenbouwkundige evolutie op gang. Zo leidde een decreet van Napoleon uit 1806 tot het slopen van de stadsomwalling en de meeste poorten. Na 1860 ontstond op de plek van de afgebroken versterkingen geleidelijk een groene gordel met brede lanen rond de stad, de zogenaamde vesten, die de stad 'opende' naar haar omgeving.

Dat effect speelde echter sterker aan de linkerzijde van de stad dan aan de rechterzijde, waar de gracht van de vroegere omwalling de stadsontwikkeling langer belemmerde. Met name het grachtgedeelte langs de Zandpoortvest bleef nog behouden tot in het begin van de 20ste eeuw, toen de aanleg van de Afleidingsdijle voltooid werd.

[De blekerij van *het Rees* rond 1900. Op de achtergrond rechts het resterende deel van het *Hof van Nassau*.]

In 1855 kocht de militaire overheid het vroegere Godshuis van de Heilige Drievuldigheid om de artilleriekazerne verder uit te breiden. De meeste gebouwen van het godshuis verdwenen, met uitzondering van het hoofgebouw van het vroegere *Hof van Nassau*, dat werd ingericht als officierswoning. Voor het overige veranderde er weinig in de onmiddellijke omgeving. Zo liep de Augustijnenstraat nog lang na 1865 dood op de fabriek die het vroegere kloosterterrein van de augustijnen inpalmde. Pas op het einde van de 19de eeuw werd deze straat doorgetrokken tot op de vesten en werd de hoek met de Zandpoortvest bebouwd. De reeks lijstgevels op deze plek illustreert nog steeds deze bouwfase.

[De stadskaart van C. Hamaïde uit 1898 toont de bleekweide van *het Rees* naast de in 1855 uitgebreide artillerieskazerne.]

De stadskaart van C. Hamaïde uit 1898 geeft een goed overzicht van de toenmalige situatie. De Zandpoortvest, het enige deel van de stadsboulevard waarop geen bomen staan aangeduid, wordt nog begrensd door de vroegere stadsgracht. De even verderop aangelegde spoorverbinding naar Antwerpen vormt er een tweede fysieke barrière, die tot op vandaag bestaat. De blekerij wordt rechts begrensd door de uitgebreide artillerieskazerne. Links is de nieuwe bebouwing op de hoek met de doorgetrokken Augustijnenstraat te zien.

De blekerij verdwijnt

Nog tot in de 20ste eeuw bleef de blekerij aan *het Rees* in gebruik. Pas tijdens het interbellum werd ook dit omvangrijke terrein verkaveld. Het perceel links naast de kazerne werd gekocht door de kolenhandelaars Joseph 'Jos.' Verelst en zijn echtgenote Maria Van den Wijngaert, die zich in 1931 vanuit Heist-op-den-Berg in de Mechelse Nekkerspoelstraat gevestigd hadden. Ze kochten aan de Zandpoortvest een heel uitgebreid terrein, met een diepte van iets meer dan 90 meter.

Op dit perceel liet het echtpaar een woning met kantoren bouwen naar plannen van de Mechelse architect Armand Verreyt.

Architect Armand Verreyt

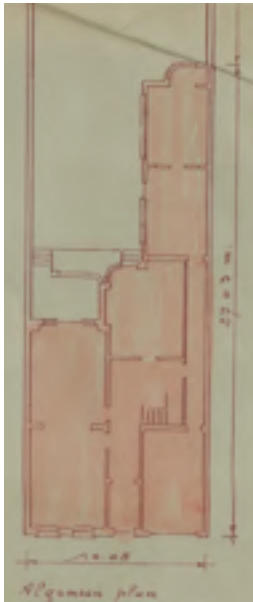
Armand Pieter Verreyt werd in Mechelen geboren op 19 december 1888 als zoon van groentehandelaar Karel Verreyt en Joachima Beelaerts. In de bevolkingsboeken van 1910 staat hij als 'bouwkundige' geregistreerd aan de toenmalige Graaf Van Egmontstraat 7, samen met zijn ouders, broer en twee zussen. In 1922 trouwde Armand in Koekelberg met Lilly Mooser uit het Zwitserse Sankt Gallen. Het echtpaar bleef nog even in Brussel wonen: hun zoon Roland werd in 1923 geboren in Ukkel. Nadien verhuisde het gezin naar Ieper, waar dochter Dorothea in 1925 ter wereld kwam. Een jaar later keerde het jonge gezin terug naar Mechelen, waar het zich vestigde in de Koningin Astridlaan. In 1940 verhuisde het echtpaar naar de Louizastraat 18, samen met hun zoon Roland, ook architect van beroep.

Het Mechelse Stadsarchief bewaart heel wat ontwerpen van Armand Verreyt, voornamelijk uit de late jaren 1920 en de jaren 1930. Vormelijk zien we in zijn ontwerpen, grotendeels voor woonhuizen, verwijzingen naar de gangbare stijlen uit die periode waarbij late uitingen van eclecticisme (Brusselsesteenweg, 1929) worden afgewisseld met verwijzingen naar de art deco (Dageraadstraat, 1929) en het modernisme (Dageraadstraat, 1937).

Zijn carrière vertoont op verschillende vlakken gelijkenissen met die van zijn meer bekende collega Jos. Chabot. Beiden realiseerden het gros van hun oeuvre in en om Mechelen tijdens het interbellum in een stijl die art deco en modernisme samenbrengt. Ze waren vaak ook op dezelfde locaties aan het werk, bijvoorbeeld in de Koolstraat, de Dageraadstraat, de Populierendreef en de Stuivenbergvaart; de plaatsen waar de stad toen uitbreiding zocht. Veel van hun toenmalige realisaties prijken ondertussen op de Vlaamse inventaris van het bouwkundig erfgoed. In tegenstelling tot het werk van Chabot telt het oeuvre van Verreyt voorlopig nog geen beschermde monumenten.

Een luxueuze woning

Verreyt ontwierp in 1934 voor zijn kinderloze opdrachtgevers een ruime woning, met de toen meest moderne faciliteiten als een badkamer en een eigen garage. Hoewel de heer Verelst de woning nog tweemaal liet aanpassen, bleef de oorspronkelijke planindeling grotendeels behouden. De enigszins boven het maaiveld uitstijgende kelderverdieping aan de linkerkant van het perceel bood plaats aan onder meer een kolenopslag, verwarmingsinstallatie, waskelder, archiefkamer en wijnberging. Achteraan was er een kleine koer voorzien die licht toeliet tot in de kelder en via enkele treden uitgaf in de tuin.

[Algemeen grondplan van de woning met kantoren aan de Zandpoortvest die Armand Vereyt in 1934 ontwierp voor het echtpaar Verelst-Van den Wijngaert.]

Een lange vestibule vormde de centrale as van de benedenverdieping, die uitliep op een imposante traphal, met daarachter de keuken. Het salon lag aan de straatkant en sloot aan op de eetkamer, die via een terrasje in verbinding stond met de tuin. In een aanbouw van ongeveer 11 meter diep en 4 meter breed tegen de rechterzijde van de achtergevel bevonden zich twee 'burelen' voor de kolenhandel. Ze waren bereikbaar via een smalle gang met daklichten die vooraan uitgaf in de garage, zodat de kantoren ook toegankelijk waren zonder het woongedeelte te betreden. Op de eerste verdieping bevonden zich drie slaapkamers. De rechter kamer aan de Zandpoortvest gaf toegang tot een inpandig terrasje, centraal in de voorgevel. De architect situeerde de zeer ruime badkamer rechts achteraan, boven de keuken. Het huis beschikte ook over een ondiepe tweede etage onder een plat dak met een zolderkamer voor inwonend dienstpersoneel, en met een bergkamer.

De tuin met een diepte van meer dan 65 meter is achteraan aanzienlijk lager gelegen. Om dit hoogteverschil te overbruggen verzag de architect een trappenpartij met vrij atypische namaaktakken in cementrustiek.

[Het gevelontwerp van architect Verreyt combineert aspecten van het modernisme - zoals de horizontale gevelwerking en de lange gele gevelbaksteen - met art-deco-getinte elementen - zoals de omlijsting van de toegang en het smeedwerk van de deur en de garagepoort.]

Armand Verreyt vatte de architectuur van de 10 meter brede voorgevel horizontaal op, met onder meer een hoge plint in blauwe hardsteen, smalle bovenlichten boven de deur en de garage, de door een terras verbonden rechthoekige ramen onder een doorgetrokken lijst op de eerste verdieping en een geprononceerde daklijst. De kantoorfunctie van het gebouw werd uit het gevelbeeld weggelaten.

De horizontale gevelwerking, de lange gele gevelbaksteen en schaarse decoratie wijzen in de richting van het modernisme, maar zijn hier vermengd met art-deco-getinte elementen zoals de omlijsting van de toegang en het smeedwerk van de deur en de garagepoort.

De oorspronkelijke, luxueuze interieurafwerking is ook nu nog grotendeels aanwezig. De invloed van de art deco is hier duidelijk zichtbaar, onder meer in de uitwerking van de schouwmantel in het vertrek aan de straatzijde, de luster van de naastgelegen eetkamer en de motieven van het glaswerk in de traphal. Die traphal vormt ontegensprekelijk het pronkstuk, met de prachtige houten bordestrap en de lantaarn waarvan het glas-in-loodmotief hernomen wordt in het glasraam van de aangrenzende ruimte. Ook de zeer ruime badkamer, die naar verluidt tentoongesteld was op de Wereldtentoonstelling van Antwerpen in 1930 en ook ons vorstenhuis wist te verleiden, is een waar juweeltje.

Nieuwe voorgevel

Tijdens de bouw van de nieuwe woning voor het echtpaar Verelst werd ook aan de overzijde van de straat druk gewerkt. In het begin van de jaren 1930 liet het stadsbestuur op het open terrein tussen de vest en de verhoogde spoorbedding een hal bouwen met een oppervlakte van meer dan 10.000 m². Het gebouw was in de eerste plaats bedoeld voor de handel in groenten, die op dat moment hoogtijdagen kende in Mechelen, maar diende ook als evenementenhal. Op 5 mei 1935 werd de groentehal ingehuldigd; een maand later verhuisden de heer en mevrouw Verelst-Van den Wijngaert en hun inwonende dienstmeid naar de Zandpoortvest.

[Afbeelding: De groentehal in aanbouw met op de achtergrond de spoorwegbrug over de Leuvensesteenweg, vóór mei 1935.]

Nauwelijks vijf jaar later brak de Tweede Wereldoorlog uit, die ook in de Dijlestad zware sporen naliet. Van april tot juli 1944 voerden de geallieerde strijdkrachten verschillende bombardementen uit op spoorwegstations, bruggen en kanalen in en rond Mechelen om het transportnetwerk van de Duitse troepen uit te schakelen. De Centrale Werkplaatsen van de spoorwegen aan de Leuvensesteenweg vormden een belangrijk doelwit. Door onnauwkeurigheden of vergissingen werden echter heel wat omliggende woonwijken getroffen. Ook de woning van het echtpaar Verelst deelde in de klappen.

Op 3 november 1944 diende het echtpaar een aanvraag in om de door het oorlogsgeweld geteisterde voorgevel te herstellen en te verbouwen. Jammer genoeg bevat het dossier in het Mechelse Stadsarchief geen bouwplannen meer. We mogen echter veronderstellen dat de voorgevel toen zijn huidige uitzicht kreeg. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om veranderingen door te voeren; de meest in het oog springende ingreep was ongetwijfeld het verwijderen van de tweede verdieping. Voorts verdween op de eerste verdieping het terras en kreeg de kamer aan de linkerzijde een omvangrijke erker onder een imposante luifel, die werd doorgetrokken over vrijwel de hele gevelbreedte. Mogelijk werd tijdens deze bouwfase ook het kleine terrasje op de benedenverdieping betrokken bij de eetkamer. Alleszins gebeurde dat vóór 1953, want de uitbreiding staat al aangeduid op een bouwplan van dat jaar voor de bouw van ongeveer 32 m² bijkomende kantoorruimte, die architect Armand Verreyt bijna naadloos liet aansluiten op de bestaande kantoren. Dat in 1953 opnieuw een beroep werd gedaan op de oorspronkelijke ontwerper, doet veronderstellen dat ook de eerdere aanpassing in 1944 aan hem werd toevertrouwd.

[Het echtpaar Verelst kreeg in 1949-1952 nieuwe burelen door de bouw van de toenmalige Rijksmiddelbare Jongensschool op het terrein van de afgebroken artilleriekazerne.]

Galerie Transit

Na het overlijden van de heer en mevrouw Verelst vestigde kolengroothandel CCD zich in de Zandpoortvest 10. Nadien was hier de groentehandel ondergebracht van de familie Lejeune, die naar verluidt een deuropening maakte in het midden van het grote venster op de benedenverdieping om in het vertrek bakjes met groenten te verkopen.

In 1998 kochten Bert De Leenheer en Dirk Vanhecke het pand van de familie Lejeune. De kantoren van de vroegere kolenhandel bieden sindsdien onderdak aan Galerie Transit, de kunstgalerij die ze in 1989 hadden opgericht in Leuven. Met veel passie promoot de galerie internationale actuele kunst en laat ze de stad kennismaken met tal van gerenommeerde kunstenaars uit binnen- en buitenland. Om de twee maanden tonen ze in de galerie werk van steeds wisselende kunstenaars, die regelmatig ook de andere vertrekken van het huis en de tuin onderdompelen in hun leefwereld. Tijdens de Open Monumentendag stellen ze werk tentoon van de Brusselse kunstenaar Virginia Bailly.

Virginia Bailly (1976) studeerde in 1999 af aan de Brusselse Sint-Lukashogeschool, optie schilderkunst, gevolgd door een postgraduaat aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten (HISK) in Antwerpen (2000-2003). Haar oeuvre omvat naast schilderkunst ook installaties, sculpturen, videokunst, ..., die getuigen van haar voorliefde voor landschappen en de waarneming ervan.

In haar werken tracht Bailly telkens de verschillende facetten van de werkelijkheid en de beleving van de ruimte te capteren en visueel voor te stellen. Voor haar zevende solotentoonstelling in de Galerie Transit, *Sedimentation of the Mind*, schilderde Bailly als het ware 'mentale landschappen'. Deze landschappen kennen een grote dynamiek en een gelaagdheid. Zo nodigen ze de toeschouwer uit om stil te staan bij een beeld en het op verschillende manieren te bekijken of te interpreteren (www.transit.be - www.virginiebailly.be).

Tekst: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen